

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

uczniowie Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu w XIX i na początku XX wieku: Katalog wystaw / Muzeum Narodowe. — Warszawa. 1989. — S. 101.

2. Woiciechowski J. Talent zagubiony // Dziennik Kijowski. — 1998. № 14. — S. 7.

3. Прахов Н. А. Страницы прошлого. — К., 1958. — С. 303.

4. Колонію створено в селищі Рубежівка 1876 р. (поблизв с. Буча) Товариством землеробних колоній і ремісничих притулків з метою виховання і навчання ремеслам малолітніх злочинців. Згодом колонію було перенесено на дев'ять верств Житомирського шосе. 1893 р. в колонії відкрили церкву в ім'я О. Невського, яку 1934 р. знесли. Див.: Ковалинський В. В. Меморати Києва. — К., 1998. — С. 276.

В. П. Ляхопський

З РОДУ УКРАЇНСЬКОЇ ШЛЯХТИ (сторінки з життєпису Миколи Василька)

Ім'я Миколи Василька належить до численної генерації талановитих громадських, політичних і державних діячів, яких піднесла на гребінь суспільно-політичного життя доба Української революції 1917–20 рр. У цьому зв'язі імен важливе місце посідають й перші представники українського дипломатичного корпусу — Д. Антонович, К. Мацієвич, В. Винниченко, А. Лівіцький, О. Лотоцький, І. Мазепа, І. Огієнко, С. Петлюра, Є. Петрушевич, Є. Онацький, О. Шувльгін [1].

Микола Василько належав до унікальних постатей неабиякої політичної ваги ще до початку революції. Не менше двох десятиліть він активно впливав на соціально-політичне життя Буковини, за що був поіменований сподвижниками некоронованим королем краю [2, С. 1], тим, кого «інтелігенція, за малими винятками, вважала... незаступним і геніальним» [3, С. 497]. Ініціатор руху українців Буковини, активний борець за піднесення ролі православної церкви в суспільстві, українізацію освітніх закладів, посилення українського впливу в владних структурах краю, виборчі реформи — все це стосується Миколи Миколайовича Василька, барона за походженням, аристократа духу, одного з будівничих національної дипломатії, патріота України, життя і діяльність якого на дві третини ХХ ст. були незаслужено замовчані.

Він і досі для сучасників багато в чому залишається «terra

inkognito». Дослідження особового фонду М. Василька, що зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України, а також документів і матеріалів, що відклалися в Державному архіві Чернівецької області, засвідчують парадокс забуття одного з видатних представників національної еліти. Лише останнім часом побачила світ низка цікавих і змістовних розвідок, авторами яких є земляки славетного українця — Ф. Керницький [4] та О. Добржанський [5].

Хто ж він, «людина, яка так чутливо розуміла реалії політики і все, що могла робила для Буковини та України, їхнього майбутнього»? [6, С. 50]. Де витoki його високого духу, таланту політичного лідера, дипломата?

Етимологія слова Василько сягає часів давньої Греції. **BASILEUS** в перекладі з грецької — цар, реконструйоване згодом болгарами і українцями в здрібнілопестливу форму. Буковинські Васильки мають походження, яке також сягає глибин віків. Український рід, який згодом поєднався з одним із молдавських князівських, за часів середньовіччя володів, зокрема, маєтком Лукравець. Найприскіпливіший біограф М. Василька О. Добржанський, на підставі виявлених історичних джерел, стверджує, що Олександр V, князь молдови, 1428 р. письмово засвідчив право на володіння маєтком синам Станіслава Лукравецького Квзьми та Юрія. Саме від цих Лукравецьких, переконаний учений, і походить рід Васильків [5, С. 299]. Він наводить дату — 1776 р., коли вперше, в рамках досліджуваного генеалогічного дерева, зустрічається прізвище Василько. Зафіксовано також, що Олександр Василько з Лукравця, який володів селом Берегомет, 1 жовтня 1777 р. склав присягу на вірність австрійському імператору.

За імператорським указом від 14 березня 1787 р. буковинська шляхта була зрівняна в правах із Галицькою. Відтоді буковинське дворянство поділялося на два стани — панів і лицарів. До перших належали графські та баронські роли. Грамоту на підтвердження лицарського звання Василь, Микола та Степан Васильки отримали 10 серпня 1792 р. Архівні документи свідчать, що розподіл земель та маєтків між братами станом на 1802 р. мав такий вигляд: Микола володів с. Іспас та Баїнце; Василь — селами Лукравець, Берегомет, Панка, Жалова, Мигове; Степан — селом Калинівці. 01 січня 1855 р. Юрія (Йордакі) Василька, який відносив себе до волохів (румунів) і володів маєтками Лукравець і Берегомет, за видатні заслуги перед держа-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

вою було нагороджено орденом Залізної корони 2-го класу, а його синові — барон Олександр, який в 70–80х рр. XIX ст. посідав місце маршала (голови) Буковинського крайового сейму, присвоєно почесний титул «Серецький», за назвою місця розташування одного з маєтків — с. Берегомет на річці Серет. Історичні джерела доводять, що Микола Юрійович Василько в 60-х рр., здобувши парламентську практику в крайовому сеймі, розчарувався в ній, вийшов з сейму і присвятив себе виключно господарським справам свого маєтку Слободзія-Комарівці Вижницького повіту. Там 24 березня 1868 р. в його сім'ї народився син, якого назвали Ніколасом (Миколою).

Час зростання М. Василька позначений для Буковинської землі відчутними змінами в національній, культурній і церковній сферах. «Для українського народу, — зазначають літописці краю, — цей стан важливий тим, що від нього розпочинається організоване українське життя і посилюється національна свідомість буковинців» [3, С. 247].

До десяти років нашадок родини виховувався в волосько-німецькому домі. З 1878 р. навчався в елітній Теразіанській академії в Відні. Тут здобували освіту діти з найвпливовіших верств суспільства Австро-Угорської імперії, що гарантувало їм в майбутньому швидку й блискучу кар'єру. Юний Микола мав рідкісний дар спілкування й товаришування з багатьма представниками свого покоління, які згодом посіли впливові посади державного управління, що відіграло неабияке значення в його подальшій долі. По завершенні 1887 р. навчання, протягом семи місяців відбував військову службу в 16-му полку, розташованому в Чернівцях. За станом здоров'я 1888 р. подав в відставку і вступив на юридичний факультет Чернівецького університету, який закінчив в 1891 р.

Після смерті батьків М. Василько отримав в спадок родинний маєток. У ньому на той час проживали 684 українці, 37 румунів, 34 євреї і німці [5, С. 247]. Доля близько восьми сотень співгромадян віднині залежала від двадцятидвохлітнього землевласника. Усвідомлюючи, що віра й церква — стрижень духовності особистості, а шлях до Бога лежить через рідну мову, М. Василько на власний кошт збудував нове помешкання для священника, переконав його в необхідності ведення служби не румунською, а українською мовою, знявши тим самим соціальну напругу, яка тривалий час існувала в громаді. За виважений, розсудливий підхід в вирішенні складної проблеми, голова епа-

рхії митрополит Сильвестр відзначив дії господаря грамотою та архієрейським благословенням [6].

Молодий аристократ, невдовзі здійснив спроби увійти в коло близьких за духом громадських об'єднань. Поміркований від природи, він виявляв обережність, не кидався в вир суспільних процесів, спостерігав за ними, аналізував, обмежувчись лише участю в окремих акціях. Протягом шести років М. Василько значними коштами підтримував національне об'єднання «Юність», обирався його почесним членом. Одночасно на запрошення відомого на той час румунського діяча І. Зотти, вступив до товариства «Згода», але переконавшись, що його діяльність далека від проголошеної в назві, рішуче розірвав з ним будь-які стосунки [5, С. 300].

Молодий барон 29 жовтня 1890 р. взяв шлюб з Ольгою, представницею давнього роду Гергелі-Форґашів, яка в подружньому житті, сповненому гармонії, народила йому трьох чарівних дочок [7].

Відразу після одруження він реалізував давню мрію — викупив маєток Лукавець, який понад 400 років зберігав тепло його родинного гнізда. Волночас продав Солоболзію-Комарівці, назавжди полишивши місце, де народився.

У Лукавцях М. Василько швидко завоював повагу й довіру населення, був обраний головою громади села, яка за національним складом, як і Слободзія-Комарівці, була переважно українською. Виходячи з національного складу мешканців маєтку, він запровадив у його діловодстві рідну для селян українську мову, завзято взявся за вивчення говірки своїх односельців [8]. Подібна поведінка пояснювалася, на думку О. Добржанського, кількома причинами: природним, притаманним Васильку відчуттям політичної ситуації й розумінням того, з чим слід було найперше рахуватися, за вирішення яких проблем братися: впливом на нього прогресивних за поглядами викладачів академії Теразіануму; близькими стосунками між ним і чоловіком рідної тітки, професором медицини, директором крайової лікарні, депутатом імперського та крайового парламентів Василем Волянном [5, С. 301]. Саме ця людина своїм світоглядом, прикладом заклала основні підвалини його подальшої діяльності, зумовила тактику поведінки майбутнього парламентаря в громадських процесах, сприяла розвитку природних здібностей до публічного політичного дійства.

В. Волян із притаманною толерантністю, прагненням до цивілізованого розв'язання назрілих політичних і соціальних про-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

блем земляків, разом із колегою-однодумцем І. Тимінським спробували створити певну центристську партію, яка б слугувала буфером між крайніми позиціями румунів та націоналістично налаштованих українців. Забезпечити гармонію розвитку спільноти, об'єднати її покликане було гасло: «Буковина для всіх буковинців!». Під впливом В. Воляна, М. Василько, сповнений палким бажанням дії, використовував будь-яку можливість для вияву себе як поміркованого і водночас активного громадського діяча. Маючи для цього відповідні матеріальні статки, він взявся за організацію різного роду благодійних акцій [9], сприяв діяльності товариства українок «Карпати», регулярно спонсорував його заходи, опікувався розвитком освіти в Лускавцях [10]. Невлача В. Воляна із створенням партії консервативних русинів зумовила звернення його до москвофілів, в рамках руху яких було організовано об'єднання під назвою «Народна Рада». Проте розбіжності в поглядах, діях та позиціях її діячів, світки, які невпинно виникали між представниками єдиного блоку, стримали Василька від формального вступу до цього об'єднання. Врешті-решт не вбачаючи в діяльності «Народної Ради» перспективи, він 1895 р. вдався до самостійної політичної акції і створив та очолив організацію під назвою «Православна руська читальня». Її мета — оборона й поширення культурних надбань, православ'я, мови й традицій українського народу [11]. Таким чином було створено платформу для здійснення наміру балотуватися до місцевого сейму та подальшого просування шаблями політичної кар'єри.

1897 р. така нагода випала. Через стан здоров'я В. Волян відмовився балотуватися на наступний парламентський термін. На звільнену вакансію, репрезентуючи рух консервативного русинства, М. Василько висуває власну кандидатуру. Він активно включився в передвиборну кампанію, проводив численні масові зібрання. У газетах з'являються матеріали з викладом його програми дій та шляхів її втілення в життя, поглядів на тогочасні проблеми краю та імперії. Рефреном в ній лунала вимога: відкласти вирішення національних питань на майбутнє, зосередитися на проблемах соціально-економічного розвитку, щоб реально й відчутно поліпшити життєвий рівень населення. Замість проблем загальних, закликав до вирішення нагальних потреб: проблем окремого містечка, села, конкретної людини. «Недавно займався сейм предложением. — констатувє він, звертаючись до народних обранців краю, — поставити мост на Прутє коло Торєчи, щоб вможливити лєчшє комунікаціє громадам, лежашим межє

Новоселицею а Черновцями, як Бояны, Раранце, Тоноровше и Магалья. Из маловажных причин отложило ваше большинство той, так важный для тамошних жителей проект на будущность». І продовжував: «Вы мене закинете, що румунскій народ, до которого належите, может только под проводом бояр и властителей больших поселостей добиватись національного розвитку в Австрії. Так, мой господа!, кто знает народний характер хотя бы только поверховно, той мусить признати, що мужику на селе, маломещанину в местечку, більше лежить на сердци економічне существованье и добробыт его роины, як боротьба о національні права: дайте своему народу вперед хлеба, а тогда, если ему добре поводится, то будет он вметит с вами або без вас боронити свою народность» [12]. Подібні заяви викликали в румунських політичних колах негативну реакцію. Вони вбачали в особі майбутнього кандидата енергійного й сміливого опонента своїм деклараціям, тв особистість, якій під силу порушити всталений баланс сил в парламенті, зміцнити позиції москвофільського табору, чисельність і вплив якого зростали. Негативне сприйняття М. Василька посилював факт станової приналежності. Він ніби зраджував інтереси клану, з якого походив. Як аргумент проти кандидатури молодого діяча було висунуто формальний — вік. Миколі Миколайовичу на той час ще не виповнилося 30 років, визначених законодавством як стартові для участі в виборчих перегонах. М. Василько миттєво зреагував на подібний випад, зняв свою кандидатуру, закликаючи при цьому до єднання зусиль українців та румунів в вирішенні злободенних потреб населення Буковини. Подальшого досвіду політик набував як активний член передвиборчого штабу В. Воляна, який під тиском соратників погодився на подовження терміну депутатського мандату.

Гостре відчуття необхідності створення кола однодумців, а згодом на його базі ядра соратників для проведення наступної виборчої кампанії спонукало Василька 7 жовтня 1897 р. закласти нову громадську організацію — «Вижницько-Путилівську Раду» [13]. Її платформа: на основі православної віри об'єднати в єдину політичну силу весь український загаль, златний узгодити свої економічні, національні й особисті інтереси з існуючим законодавчим полем Австро-Угорської держави [14].

1898 р. правові формальності лишилися позаду, шлях до участі в боротьбі за отримання депутатського мандата в крайовому сеймі вільний, проте прагнучи зашкодити молодому політику, опоненти як з румунського табору, так і з боку українсь-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

ких народовців, звинувачують його в приховуванні факту перебування під слідством за нібито неповернутий фінансовий борг і розпочали проти нього нову кампанію дискредитації. Але за відсутністю такого факту кандидат легко відхилив звинувачення. Однак напруга передвиборчих перегонів не спала. Часописи опонентів рясніли компрометуючими кандидата випадками, які деінде переходили межі коректності. Один із подібних дописів з'явився в газеті «Руска Рада». Ратуючи за обрання депутатом Вижницько-Путилівського повіту чернівецького судового радника В. Ясеницького, газета запевняла виборців: «...тоді матимете доброго заступника на котрого можна безпечно спуститися, бо не буде зради». Що ж до іншого кандидата, характеристика його була абсолютно протилежною: «Вороги поставили таки на своїм. — констатував автор статті, — по повіту товчеться, як Марко по пеклі, нібито ділич із Лукавця пані Коко Василько». Газета закликала читача: «...Тепер, треба би доконечно добре припилювати виборців, бо сором і ганьба була б для Гучулів, як би ...не вибрали собі і руського заступника. Таким заступником, — стверджував він, — не може бути Коко Василько, хоть най він і як божиться і закликається. Вовка все в ліс тягнучиме. Хто не вмів на своїм газдувати і довів до того, що єго маєток вже таксують і будуть ліпитувати, той хиба так само газдуватиме з краєвими грішми». Подібні епітети газета посилювала фактами, які «свідчили» про те, що за часів депутатства їхнього роду в сеймі, зокрема Бергомітського Василька й Леона Василька з Зеленева, простий люд зазнавав вражаючого збожіння, яке призвело до того, що «гучули мали колись ... цілі гори і полонини і більше на долах», нині ж «...зійшли на біду ... підупали духом» [15].

Та до проведення виборчого марафону, розмаїття подібних закидів М. Василько був підготовлений. Дійовим, наступальним друкованим органом, трибуною кандидата стала, зокрема газета «Буковинський огляд», а штабом, із розгалуженою мережею осередків, — Вижницько-Путилівська Рада. Успішній агітаційній кампанії команди В. Василька сприяла його реальна участь у вирішенні тих чи інших конкретних проблем і запитів населення. 1897 р. він закладає в Лукавцях українську школу, а «Православну читальню» реорганізовує в читальню «Руської Бесіди». Вкладає кошти в будівництво православної церкви для парафіян свого села.

Комплекс цих заходів і вкладені в кампанію кошти дали

добрий результат. З 80-ти виборщиків за М. Василька проголосували 79. Двоступенева система виборів передбачала: спочатку від кожних п'ятисот виборців обирався один представник, які й обирали депутата.

16 грудня М. Василько українською мовою склав присягу, а 18-го виступив із двогодинною промовою, в якій проголосив: «Вступивши тут як заступник руського народу, заявляю, що руському народові служити буду вірно, конституційні права й свободи всіх жителів Буковини захищати буду чесно» [16].

Серед перших заходів новообраного депутата — намагання врегулювати проблеми православної церкви. В січні 1899 р. разом із депутатом Єротеєм Пігуляком подав до Буковинсько-Далматинського синоду «Меморіал», в якому констатовувалася існуюча нерівність українців у порівнянні з румунськими прихожанами. Митрополіті рекомендувалося розподілити Буковинську архієпископську консисторію на дві рівноцінні: українську та румунську, які б окремо вирішували церковні справи представників двох народів. Пропонувалося, щоб архієпископ Чернівецький і єпископ Радівецький по черзі призначалися з представників однієї, а потім іншої національностей [17]. Подібний радикалізм викликав негативну реакцію в середовищі москвофілів, наляканих перспективою зміцнення українських позицій православної церкви в регіоні. Пропозиція депутатів неодноразово розглядалася на спільних засіданнях представників українського й румунського духовенства, проте варіанту вирішення проблеми так і не було знайдено.

Актом потужного соціального значення, який сприяв утвердженню у свідомості електорату образу М. Василька як послідовного прихильника демократизації церковного устрою в Буковині, надання церкві національних рис, стала церемонія освячення, збудованої значною мірою на його кошти, православної церкви влюбому йому с. Лукавець. Подія зібрала понад 15 тис. прихожан з усіх навколишніх населених пунктів. Її удостоїли своєю присутністю й віншуванням президент краю барон Бургіньон, митрополит православної церкви Аркадій, відомі політики, діячі освіти, культури, духовенства.

У виступах в сеймі М. Василько критикував органи загальнодержавного й регіонального управління, службовців, які добросовісно не виконували покладених на них обов'язків. Рішуче наполягав на зміщенні з посад так званих «дбайливців» інтересів земляків. У парламенті Василько швидко став помітною фі-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

гурою. Увійшовши в політичне життя як старорусин (москвофіл), еволюціонував в свідомого захисника українських національних інтересів. Поступово завоював симпатію значної кількості українських послів. Водночас зваженими діями він викликав до себе не лише повагу й приязнь, а й певну настороженість, особливо з боку «старої гвардії» народовців. Новенький все ж залишався «темним скакунком» в політичному марафоні. Один із лідерів цього руху С. Смаль-Стопський 1899 р. так характеризував його в листі до О. Маковея: «Бог его зна? Крутить, вертить на всі боки, мудра і спосібна bestія, гладкий чоловік, ми ніби в особистій приязні, і на «особисте» треба зводити» [18].

1899 р. позначився смертю духовного провідника М. Василька, професора В. Воляна. Через це в виборчому окрузі на звільнену вакансію до австрійського парламенту оголошено позачергові вибори. За підтримки С. Смаль-Стопського, який відмовився на користь Василька від балотування до парламенту, та народовців і москвофілів, які боролися за вплив на новоспеченого депутата, молодий політик висунув свою кандидатуру і 10 грудня здобув одностайну перемогу.

З перших днів перебування в новому статусі М. Василько, з метою утвердити себе повноцінним парламентарем із значним потенціалом ідей та енергії для їх реалізації, виявив надзвичайну активність. Щоб виступити з трибуни парламенту, не очікуючи цього тривалий час в черзі, він домовляється з молодочехами, які вже 16 березня 1900 р. поступилися в ній йому своїм місцем. З Віденської трибуни М. Василько проголосив вимоги: фінансувати громадські роботи в регіоні, запобігти бездіяльності «Товариства крайової агрокультури», вжити заходів, спрямованих на вирішення національних та міжпартійних проблем, існуючих на Буковині. Він викривав зловживання румунських землевласників в управлінні маєтками Православного релігійного фонду, торгівлею лісом, афери з позичками, засуджував бездіяльність чиновників, надісланих віденською адміністрацією до Буковини, вимагав перегляду виборчого законодавства, вказуючи на те, що 3 млн. українців, зокрема Галичини, мають право обирати до сейму лише 17 послів, в той час як така кількість поляків — 61. У 1901 р. М. Василько захищав права українського студентства, виступив проти їх дискримінації. Він відстоював інтереси сільгоспвиробників Східної Галичини, підтримував вимоги страйкарів-селян. Резонансною стала його промова в парламенті, виголошена 19 грудня 1903 р.,

в якій різко критиковано проект чеських послів, що передбачав реорганізацію імперії в федерацію автономних країв, в якій українське населення було б підкорене й «розплавлене» в середовищі поляків та румун. Подібній доктрині він протиставив проект автономного устрою. Цікаву оцінку позиції М. Василька в цьому питанні дав згодом сучасник тих подій К. Левицький: «Оця промова (19.12.1903) посла Василька викликала дуже добрі враження в українському громадянстві, так, що він здобув собі марку розумного політика і сміливого оборонця прав українського народу. До особи посла Василька не всі галицькі українці мали повне довір'я, бо таки дехто йому не довіряв із причин його близьких взаємин з урядовими чинниками... Але мій життєвий досвід з довголітньої співпраці з послом Васильком каже мені прилюдно признати, що він працював із нами широко» [19].

Подібне «звхвальство» молодого депутата-початківця не могло не викликати негативну реакцію і акції протидії в опонентів. Румунські й німецькі депутати вирішили позбавити його права участі в роботі однієї з комісій Буковинського сейму, розраховуючи при цьому й на підтримку з боку українських депутатів. Однак, протестуючи проти антиконституційних дій більшості, українські депутати залишили парламент. 07 липня 1902 р. вони скликали народне віче, яке одностайно підтримало позицію національно-свідомих українців. Цей форум став рубіжним в подальшій політичній кар'єрі Василька. На ньому він оголосив про остаточне розходження як із консервативними русинами, так і з москвофілами, перехід до табору народовців. Розпочався новий період його громадської діяльності, який збігся із процесом змін в співвідношенні суспільних сил, а також із загостренням міжпартійної боротьби. Подією, яка не залишилася поза увагою всіх учасників суспільно-політичних процесів на Буковині, стало створення 1903 р., ініційованого двома однокашниками по академії М. Васильком та А. Ончулом сеймового клубу, так званого «Вільнодумного союзу», до якого вступили всі українські послы — С. Смаль-Стоцький, Є. Пігвляк, Т. Левицький, Є. Гакман, Б. Штраухер. Головою «Союзу» обрано А. Ончула, заступником — С. Смаль-Стоцького. Останнього згодом заступить М. Василько. «Вільнодумний союз», консолідувавши в своїх лавах прогресивні сили Буковинського краю, пропонував своє бачення й підходи до вирішення насамперед соціально-економічних проблем краю, розширення політичних прав населення незалежно від національного й станового походження.

Натиск членів «Союзу» на сесії 1903 р. був настільки стрі-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

мким, що консервативна більшість парламенту, щоб запобігти розгляду питання про реформу виборчої системи залишила засідання сейму. У програмних вимогах «Вільнодумного союзу» ставилися зокрема завдання:

1) у проблемах політичних: введення загального, таємного й безпосереднього голосування; усунення політичних привілеїв; забезпечення рівноправного розвитку всіх національностей імперії.

2) у справах економічних домагатися: призупинення процесу обезземелення й пролетаризації селян; заснування крайового банку для надання земельних кредитів й підтримки розвитку промислу різних галузей; розгортання різних форм громадського руху; неухильне поліпшення добробуту населення.

3) у галузі освіти, науки й культури: розвиток національної науки, поширення народних шкіл; запровадження в навчальний процес української мови [20, С. 97].

З перших кроків існування нечисленні вільнодумці активно включилися в політичне дійство, поступово перетворюючись на фактор, що визначав напрями політичного життя.

Вибори до Буковинського сейму, які відбулися 1904 р., «Вільнодумний союз» проводив на основі єдиних гасел і програмних положень. Буковинськими кандидатами в депутати виступали від повітів: Вижницького — М. Василько, Заставницького — Ф. Калитовський, Станівського — Т. Левицький, Серетського — А. Малик, Кішманського — Є. Пігуляк та Садагурського — С. Смаль-Стоцький [21]. Завдяки глибоко продуманому плану, ефективному проведенню передвиборчих заходів, спрямованих на підтримку своїх кандидатів, гнучкості у виборі головних гасел моменту, пропаганді їх у конкретних соціальних прошарках виборчим штабом, влучним публікаціям у пресі «Союз» досяг поставленої мети. Так, наприклад, у третій виборчій квірі з 12-ти депутатів від «Союзу» було обрано 11. Причому українські народовці вибороли всі 6 місць, де висували своїх кандидатів. Завдяки приєднанню до альянсу німецьких та єврейських депутатів «вільнодумці» отримали 18 мандатів, а консервативна румунська, польська та вірменська партії разом — лише 13 місць [20, С. 97].

Досягши домінуючого положення в сеймі, об'єднання дістало можливість проводити через голосування всі розроблені ним документи. Тільки на 13 засіданнях першої сесії обговорено й ухвалено законопроекти про реформу виборів до сейму.

заснування крайового банку, підвищення заробітної плати вчителям, затверджено бюджет на наступний рік, внесено зміни до громадянського закону. У 1905 р. відкликано з посади президента Буковини Бургіньйона. «Ніколи. — стверджують сучасні історики В. Даниленко та О. Лобрижанський. — Буковинський сейм не працював із такою інтенсивністю» [20, С. 98]. М. Василько — один із групи найбільш ініціативних і рішучих депутатів блоку. Грунтовна підготовка питань, винесених на обговорення, гострий розум, швидка реакція на події, рішучість, сміливість і послідовність в відстоюванні інтересів мешканців краю вирізняли його серед колег. Як свідчить добірка текстів виступів М. Василька, його запитів до законодавчих та виконавчих органів влади, відбувався процес змушення молодого державного діяча, набуття ним неопіненого досвіду орієнтації в хитросплетіннях комбінацій між різними угрупованнями. Тоді коли він передбачав, що його плани можуть здійснитися, їх виконання принесе користь, неодмінно долучав ще й грошові внески.

Проблеми, які вирішував сейм, зачіпали значний обсяг прикладних питань, торкалися водночас як інтересів блоків, так і амбіцій кожного з їх кола. Одна з них для «Вільнодумного союзу» виявилася фатальною. 1905 р. в його середовищі виникли гострі суперечки навколо формування, відповідно до рішення сейму, керівного складу крайового банку. Між румунською й українською групами блоку існувала попередня домовленість про надання президентської посади в ньому румуну, а однієї з віце-президентів — українцю. Однак румуни на чолі з А. Ончулом висунули вимоги, задоволення яких призвели б до перетворення банку на інституцію, що відстоювала б інтереси не всього населення краю, як передбачалося від початку, а лише румунів, із чим українські депутати погодитися не могли. Компромісу досягти не вдалося. Навпаки, румуни-прогресисти на чолі з А. Ончулом об'єдналися з вчорашніми опонентами депутатами румунами-землевласниками й вийшли з «Союзу». У результаті українські послі разом із трьома німецькими і двома єврейськими послами склали парламентську меншість, що призвело до розпаду зазначеного блоку. М. Василько залишився в групі українських народних обранців, продовжував захищати інтереси тих, хто його обрав і надалі не менш рішуче виступав проти будь-яких спроб опозиції щодо обмеження прав широкого громадянства, гальмування процесів економічного й соціального

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

розвитку. Між М. Васильком і А. Ончулом виник гострий конфлікт, що супроводжувався тривалими публічними суперечками, викликаними наклепницькими нападками А. Ончула. Кінець протиріччям поклав відкритий суд, який визнав М. Василька переможцем [2, С. 11]. У результаті А. Ончула засудили на місяць ув'язнення, з правом заміни покарання сплатою 3 тис. корон штрафу, чим і скористався підсудний.

Однак, незважаючи на своє нетривале існування, «Вільнодумний союз», залишив помітний слід в історії Буковини. Його діяльність активізувала прагнення суспільства до реформ, сприяла зростанню почуття національної гідності, самосвідомості, загостренню потягу до освіти, науки, культури. Це спричинилось до пошуків народовським духом нових програмних гасел, форм діяльності в масах. Результатом стало створення «Національної Ради русинів на Буковині», через яку прогресивні діячі прагнули об'єднати всі народовські сили в єдину партію, підпорядкувати їй діяльність усього національного депутатського корпусу. Установчі збори нового об'єднання відбулися в листопаді 1905 р. «Національна Рада» вперше в історії українського визвольного руху на Буковині розробила програму дій, яка визначала діяльність громадського формування в державно-політичній, національній, культурній сферах. Але відсутність широко розгалужених осередків в містах і селах Буковини, чітко визначеної соціальної бази, а звідси — й провідників програмових ідей безпосередньо на місцях, відчутно позначалася на її діяльності, звужуючи діапазон впливу на маси. Проте вона все ж сприймалася ними як лідер, провісник національного руху.

Слід віддати належне М. Васильку. Попри бурхливість політичних подій, які нерідко мали характер баталій, насиченість депутатським і корпоративним навантаженням, Микола Миколайович не послаблював уваги до тих, хто з невхильною послідовністю на кожних виборах, незалежно від їхнього рівня, віддавав голос за свого депутата. Вірність виборців і політична перспектива слугували додатковою мотивацією його невхильної уваги до земляків.

При нагоді він вирушав додому, зустрічався з населенням на зборах, мітингах, проводив індивідуальні бесіди, був уважним до їх скарг, прохань про допомогу, запитів, до вирішення бль-яких проблем, які ставили перед ним. У полі зору депутат завжди тримав підтримку сільгоспробітника, сприяння йому в вирощуванні, збиранні, збереженні та реалізації продукції, отри-

манні кредитів. У полі зору М. Василька постійно знаходилися стан шляхів, медичних, культурних та навчальних закладів, проблеми православної церкви. Особливу увагу він приділяв питанням поширення в повіті мережі україномовних шкіл, забезпеченню їх кадрами, підручниками, обладнанням. Вершиною його діяльності в цьому напрямі стало заснування в Вишніці національної гімназії [22].

1907 р. констатував неспроможність «Національної Ради» виконувати функції вождя, об'єднати навколо себе всі прогресивні сили краю. Вона зникла з політичного горизонту. В регіоні розпочався рух за організацію політичних сил на партійній основі, яка передбачала б чітку наявність програми, керівних структур, місцевих осередків, фіксованого членства та друкованого органу. Однією з перших утворилася «Поступова партія Буковини», відома ще як «Національно-демократична партія». Продовжуючи й розвиваючи політику народолюбів, партія формувала свою програму, яка визначала поле діяльності захист конституційних прав громадян австрійської монархії. Основними завданнями діяльності, крім збільшення кількості українських депутатів у сеймах та українського представництва в місцевих органах влади, партія вважала розвій демократичних засад, вирішення соціальних проблем буковинців, поліпшення стану фінансування регіонів, надання сприятливих умов і пільг для економічного, освітнього, наукового та культурного розвитку Буковини.

На чолі партії став О. Попович. До складу її керівництва увійшли також Д. Драчинський, Є. Пігвляк, С. Смаль-Стоцький та М. Василько. Їхні зусилля були спрямовані на консолідацію національних сил для вирішення важливих політичних і соціально-економічних питань.

1908 р. став для М. Василька одним із найпомітніших та приємних. Прийшла пора підбиття перших підсумків політичної та громадської діяльності. Найголовніший з них: Микола Миколайович Василько відбувся як талановитий політичний діяч. Його авторитет у суспільно-політичних процесах не піддавався сумніву, а лідерство мало таку силу, що жоден крайовий президент Буковини, починаючи з Бургіньйона, а також наступників — Гогенлое, Бляйлебена, Мерані і Епдорфа — не був призначений на цю посаду без погодження з визначним політиком [2, С. 11]. Наведений факт — яскраве свідчення високого професіоналізму парламентаря, наявності в нього залізної волі.

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

нездоланної наполегливості й цілеспрямованості, пасіонарної енергії, харизматичного поля, якостей, які піднесли його на рівень діяча загальнонаціонального масштабу. Громадськість всіх частин Австро-Угорщини вітала впливового політика, ювілей гучно святкувала і Буковина. Найперше — її інтелігенція. Земляки широко відзначили 10-ту річницю парламентської діяльності Василька. Важко перелічити сьогодні всіх, хто привітав ювіляра в день урочистого зібрання 22 серпня, тих, хто надіслав йому вітання, в яких констатувалися численні здобутки, благородні справи, вчинки, здійснені за цей час народним бароном. Наведемо основні їх концентри. Їх об'єднує шире шанування, влчність за велетенську працю, спрямовану на полегшення життя трудящого люду, всебічний розвій краю.

«Ювіляр. — наголосив, зокрема, голова «Українського клубу» в державній раді Ю. Романчук. — все і всюди стояв в обороні прав покривджених, заступав широко свій повіт і своїх виборців, та при тім не забував ніколи про загальну справу. Його діяльність сягала скрізь, там, де живе український нарід в Австрії. Одна з найважливіших його заслуг. — підкреслив оратор. — се те, що він удержує звязь між Галичанами й Буковинцями» [22]. «Великою заслугою Василька. — відзначав віце-маршал крайового сейму С. Смаль-Стоцький. — є й те, що він зробив руську справу на Буковині справою краю, а справу всіх Русинів справою австрійською» [23]. Інспектор шкіл Вижницького повіту Нікорович зазначив, що імениннику треба завдячити й значною розбудовою шкіл в місцевості [23]. Настоятель вижницького православної церкви протоієрей Семанюк стверджував, що ювілей депутата «є народним святом». Запевнив, що «всі виборці Василька будуть за ним шосили стояти, бо він поставив нашу національну справу на ноги» [23]. Відзначення десятиліття першого етапу парламентської діяльності вилилося в справжню демонстрацію як відчутної ролі М. Василька в політичному, економічному, культурно-освітньому житті краю, так і значного авторитету депутата серед різних верств населення. Але попереду на нього чекали нові суворі випробовування, досягнення, втрати й розчарування. Відлік розпочинав наступний етап його громадсько-політичної діяльності, позначений новим вибухом розбрату серед народівців, об'єднаних в партію, превалюванням в її лідерів особистих інтересів над суспільними, прагненням обійти один одного в перегонах за здобуття високооплачуваних посад тощо [20, С. 109]. Це призводило до того, що офіційно проголошуючи єдність, вони

водночас підступно виступали з протилежними гаслами, допускаючи випади проти однопартійців в пресі, зраджуючи, руйнуючи ідейні підвалини, якими заприсяглися, як перед народом, так і перед державою.

Зусилля ж О. Поповича, колективу партійного часопису «Букovina», тих, хто відстоював загальнонародні, національні інтереси, спрямовувалися, зокрема, на притлумлення радикалізму відродженого автохтонного руху, який сповідував гасло «Букovina для буковинців». Проте висловлювання, які з'являлися в періодиці на кшталт: «Букovina — то неначе смітник, на який вивозять з усіх країв добутки гіперпродукції» [20, С. 110], також шкодили цій діяльності, гальмували розвиток процесів, спрямованих на встановлення громадянського миру в суспільстві та національного взаєморозуміння в ньому.

На партії негативно позначилися й протиріччя, в які втягнулися між собою її лідери О. Попович та С. Смаль-Стоцький. Результатом такого розвитку подій стало створення 22 серпня 1909 р. в структурі політичного товариства «Руська Рада» ще одного політичного угруповання, так званої «мужицької партії», тобто селянської, яке очолив С. Смаль-Стоцький.

Такі дії лідерів партії завдали їй єдності нищівного удару. Вона катастрофічно втрачала вплив на громадське й політичне життя. Урятувати ситуацію керівництво доручило М. Васильку, обравши його головою партії. Однак було запізно. Енергійні дії нового голови не дали очікуваних результатів. Зібрати воедино розколотий на шматки народівський рух не вдалося. Поповивши лави «Руської Ради», рештки політичної організації в ній і розчинилися. А творча плідна співпраця двох велетнів буковинської політики дала відчутну тріщину. Навколо кожного гуртувалися прихильники одного чи іншого табору. Послідовники М. Василька видавали «Православну Буковину», С. Смаль-Стоцького — «Україну». В політичній сфері розкол виявив себе також в буковинському сеймі, в віденському парламенті.

1911 рік — рік чергової регіональної виборчої реформи. За нею виборців поділено на національні і професійні квіри. Віднині представники окремої етнічної групи обирали послів, з правом входження до будь-якої партії. За фаховим розподілом — селяни, вчительські організації, духовенство та ін. отримали право обирати своїх послів [3, С. 258]. Усього до крайового сейму, вже за новим законодавством, було обрано 63 депутати, але із них тільки 17 українців, в тому числі й М. Василько.

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

який очолив утворений з українських парламентаріїв «Український клуб».

Обраний 1911 р. крайовий парламент провів лише одну сесію, на якій було розглянуто питання санації народних кас (української та румунської). Під час його обговорення між М. Васильком та С. Смалъ-Стоцьким тріщина непорозуміння значно поглибилася. Приводом цього стала справа «Селянської каси», яку очолював останній. Мета створення і 25-літнє існування об'єднання — підтримка дрібного й середнього прошарку сільського населення, створення умов для ефективного ведення сільського господарства краю. До 1911 р. «Каса» — значна фінансова установа, фонд якої сягав кількох мільйонів. Від початку її існування незмінним керманічем був С. Смалъ-Стоцький. Місце виконавчого директора в останні роки існування посідав Л. Когут, який, прагнучи збільшити фінансові можливості так званого селянського банку, вдався до різних авантур, що суперечили чинному законодавству. Для здійснення подібних операцій потрібні були сильні зв'язки в урядових колах Відня, добрі знання специфіки й тонкощів фінансових потоків, кон'юнктури ринку, значні резервні капітали. Брак зазначених компонентів, недалекоглядна стратегія дій керівництва «Каси», де до того ж мали місце махінації й фальсифікація, призвели до значних втрат коштів, нестачі 1 млн. корон і, зрештою, до банкрутства [20, С. 112–113].

Обговорення проблеми в сеймі викликало нову хвилю взаємних звинувачень та докорів між М. Васильком і С. Смалъ-Стоцьким та їх прихильниками, що в результаті призвело до ліквідації «Руської Ради» (мужицької партії) та виходу С. Смалъ-Стоцького з сейму.

19 червня 1912 р. відбулося спільне засідання всіх депутатів буковинського сейму й австро-угорського рейхстагу. На ньому М. Василько поставив питання про зняття з себе повноважень голови клубу, проте його відставка прийнята не була. Розкол набув незворотного процесу, назавжди роз'єднавши дві могутні особистості, навколо яких гуртувалися чималі політичні сили, спільні зусилля яких уможливили б реальні соціально-економічні зрушення та прогрес у розвитку краю. Історики по-різному оцінюють причини подібного перебігу подій. Одні всю вину за розкол руху покладають на М. Василька, інші звинувачують С. Смалъ-Стоцького.

Кожна із сторін наводить аргументи на користь свого кумира, запевняючи в неупередженості доброду фактів і повноті

висвітлення полієвого ряду. При цьому прихильники С. Смаль-Стоцького не цурються цитувати витяги з характеристик самого Степана Йосиповича, дані ним опоненту, зокрема: «вважаю Василька найбільшим нещастям українського народу, що його політика не народна і не національна, а наскрізь особиста, звернена лиш на те, аби його особа за всяку ціну і завсігди була наверху. Зміст її — боротьба з особистими його противниками (Ончулом, Штравхером і т.д.), користи з неї виходить менш для него. Він завів у нас тиранію з всіма її приналежностями з страшенно розгалуженою тайною поліцією, з цілою зграєю донощиків [24]. Докоряють, що боротись за те «аби витягнути українців із того нерівного, пригнобленого становища, в якому вони опинилися в силу різних обставин» Васильку потрібно було, виключно для того, щоб зміцнити свій особистий авторитет як на Буковині, так і в Відні, щоб претендувати на найвищі посади в імперії», що Василько на все «дивився зверхньо, поставивши за основу своєї політики заклісні комбінації, зробивши при цьому ставку насамперед на особисті зв'язки та знайомства у вищих ешелонах влади». Звинувачували в тому, що його «мало що могло лучити до простих українців, бо був він аристократом за походженням і вихованням, українською мовою володів слабенко» [20, С. 116–117]. Інша сторона, як ми зазначали на початку статті, визнавала його вождем народів Буковинського краю, лідером політичного істеблішменту, вродженим дипломатом [3, С. 497]. Проте навіть опозиційна до М. Василька газета «Украинская жизнь», 1913 р. покладаючи на нього винув за розпад українського парламентського союзу, одночасно суперечила цьому, стверджуючи якраз протилежне, що: «Політика Василька, оперта на вузькому провінціальному патріотизмі» [25].

Не беремося однозначно оцінювати дії кожного з персонажів політичного дійства на полі Буковини та Австро-Угорщини. Переконані: необхідні глибокі всебічні дослідження суспільно-політичного розвитку імперії та її провінції наприкінці ХІХ–початку ХХ ст., передумов, мотивації дій кожної з названих особистостей, зрештою — внеску в загальнонародну і загальнонаціональну справу, парламентського й політичного доробку. Нині, і це факт, здійснити подібний комплексний аналіз надзвичайно складно. Якщо архівні документи, що відклалися в результаті життєдіяльності С. Смаль-Стоцького, зосереджені переважно в Україні, то справа з історичними джерелами, які стосуються життя М. Васи-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

лька, інша. Значна їх частина зберігається за кордоном і з тих, чи інших причин недоступна дослідникам. Навковцям також, щоб познайомитися з ними, необхідно знання румунської й німецької мов. Серед них мають бути і політологи, і правники, й історики-міжнародники.

Але найперше необхідно бути безсторонніми, звільненими від схематизму та біполярної оцінки минувшини, абстрагуватися від різного роду висловлювань, епітетів, створити на широкому історичному тлі розлогі психолого-мотиваційні полотна визначних діячів українського народу, постатей, діяльність яких залишили слід в анналах свого народу.

Після виборів 1911 р. до віденського парламенту з Буковини до нього увійшли п'ять депутатів: М. Василько, Є. Пігуляк, І. Семака, М. Спинул та С. Смаль-Стоцький. Вони утворили «Буковинський парламентський клуб», головою якого обрано М. Василька. Позиція об'єднання базувалася на підтримці, за незначними винятками, урядової політики, на підставі якої значною мірою він і вирішував проблеми краю.

Крім «Буковинського клубу» в віденському парламенті, шляхом об'єднання в єдиний блок із галицькими клубами націонал-демократів і радикалів, було створено «Союз українських послів». До його складу увійшли 29 депутатів, в тому числі М. Василько, обраний заступником голови. На цій посаді Микола Миколайович доклав чимало зусиль для реалізації програми «Союзу», яка передбачала: 1) усунення свавілля влади; 2) розширення конституційних свобод; 3) введення на теренах Буковини і Галичини демократичної виборчої реформи; 4) досягнення національної автономії; 5) поліпшення добробуту всіх верств населення, вирішення аграрного питання, сприяння розвитку промисловості, забезпечення прожиткового мінімуму всім робітникам і безземельним селянам, які втратили працездатність; 6) удосконалення податкової системи, скорочення строку військової служби; 7) забезпечення культурно-освітніх потреб українців, серед яких першорядне завдання — фундація в Чернівцях українського університету [26].

Крім того, М. Василько висував і домагався втілення в життя концепції, за якою в перспективі світової війни, що постала вже на той час на обрії, відбулося б відлучення Буковини та Поділля від Росії та включення їх до складу відродженої Галицько-Волинської держави в складі Австро-Угорщини.

Однак реалізації в повній мірі вказаної доктрини завадили

протириччя з позицією українців Галичини. Тяжіючи до Польщі, вони стали в опозицію до бучковинських парламентарів. Це призвело до розколу українського парламентського блоку, послабило тим самим вплив у ньому й М. Василька. Проте незабаром він повернув собі втрачені в парламентському клубі українських партій позиції й знову посів становище незаперечного лідера.

Перша світова війна перетворила Бучковину на арену протистояння. Протягом чотирьох років на її теренах неодноразово змінювався державний порядок. В подібній ситуації більшість політичних діячів вимушена була емігрувати до Відня й Праги.

Офіційний Відень втратив потребу в парламентаризмі. Протягом 1914—1917 рр. рейхстаг імперії фактично призупинив функціонування, але значна частина його депутатів не припиняла активної діяльності. Серед них — і народні представники Бучковини та Галичини. Вони заснували національне угруповання, так звану «Репрезентацію українських послів», яка отримала назву спочатку «Головна», а потім, з 15 травня 1915 р., «Загальна українська рада» [21] — міжпартійну організацію, до якої, крім регіональних послів, увійшли емігранти з Наддніпрянщини (24 галичан, 7 бучковинців, 3 представники «Союзу визволення України»). Її головою обрано К. Левицького. М. Василько обійняв посаду заступника голови. Однак, незважаючи на зусилля спрямувати енергію політиків на вирішення проблем українських територій, всі спроби депутатів виявилися невдалими. До цього, як стверджує Сидір Ярославин, призвела надмірна лояльність, «безхребетність» президії ЗУР до Австро-Угорського уряду, відсутність послідовності та наполегливості в відстоюванні національних інтересів. А тому всі заходи Ради не мали значного успіху [28].

23 жовтня 1916 р. глави Австро-Угорщини та Німеччини оприлюднили маніфест, яким проголошувалося утворення Польської держави. Відповідно до нього Галичина отримала в складі Австро-Угорської монархії статус автономії. Поступливість у цьому питанні, виявлена керівним ядром національного об'єднання, неспроможність відстояти інтереси, зокрема і бучковинського краю, призвела до того, що «Загальна українська рада» остаточно втратила вплив на політичні процеси і, формально існуючи, фактично перестала діяти. Але не припиняли своєї діяльності окремі депутати — її члени. Більшість із них прагнула допомогти багатостраждальній Батьківщині, сприяти вирішен-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

ню як масштабних, що виходили за рамки регіону, так і проблем поточних, місцевих, які стосувалися окремих військових угруповань, району, особистості. Не був винятком і депутат від Вишніцького повіту М. Василько. Разом з Е. Фішером протягом 1915–16 рр. він на власні кошти створив «Гуцульсько-Буковинський Легіон» [3, С. 298].

Убивство голови уряду графа Штюрга 1917 р. відіграло роль поштовху в відновленні роботи віденського парламенту. На його засіданнях з новою силою залучали вимоги українських депутатів до забезпечення права на самовизначення народам, які проживали на теренах Австро-Угорщини. М. Василько був активним провідником цієї ідеї в житті.

З вибухом в Російській імперії революції, в час «коли повстала Велика Україна, до чого Василько доложив немало заходів, він поклав на цю карту» [19, С. 130]. Але відволив в ній собі роль не локомотива, а лише діяльного учасника на полі, визначеному потребами революції.

Він, постать, яка в передвоєнні роки та в період Першої світової війни фактично виступала безумовним лідером всіх регіональних і загальнодержавних політичних акцій, не вбачаючи тепер в собі потенціалу загальнонаціонального публічного вождя радикального руху і політичних процесів, свідомо висловлювався на користь лідерства в новітніх процесах молодого покоління. «Моя роля скінчилася, — зазначав він. Тепер приходить черга на вас, молодих» [19, С. 497, 514].

Йому ніхто не заперечував. Надто помітною і впливовою фігурою політичного життя був Микола Миколайович, щоб хтось із революціонерів нової генерації наважився без шкоди власним амбіціям, співдіяти поруч з ним. Тому, з мовчазної згоди всіх учасників політичного олімпу, йому надавалася певна ніша політичної діяльності, проте за межами України. Але про це пізніше.

Невдовзі Австро-Угорська держава розчленувалася, й українці на її теренах все гучніше і рішучіше домагалися «сполучення всіх українських областей Австро-Угорщини, Підляшшя і Волині з областями України в одну самостійну республіканську державу, яка є і остане незалежно від всіх слов'янських і других сусідніх держав...» [29, С. 27]. 13 жовтня в Чернівцях представники українських партій категорично заявили: «хочемо самі рішати свою долю... Від Карпат по Чорне море межують наші границі...» [29, С. 28]. Через кілька днів делегація, в складі якої був і М. Василько, вирушила до Львова, де 21 жовтня 1918 р. зібралися дві тисячі

українських посланців від всього краю. Його, разом із Костем Левицьким, Андреем Шептицьким, Євгеном Петрушевичем обрано до президії зібрання.

Він учасник закладення нового державного утворення та народження його парламенту: «Української народної ради», а також один із її керманічів. Саме йому та Євгенові Петрушевичу випала доля представляти «Українську національну раду» на переговорах з австрійським прем'єром, які відбулися 23 жовтня. Керівні органи Ради змінюють дислокацію, переїзять до Відня, де все ще діяв старий парламент, а в його складі функціонував і український парламентський клуб. У Львові ж діяла філія ради. Вона і стала тим ядром, яке невдовзі очолило революційний рух, який став складовою частиною загальної революційної хвилі, що спричинила радикальні зміни на політичній карті світу. Віденський центр, відірваний від основних подій, втратив ініціативу, спроможність реально впливати на їх розвиток. Відсутність достовірної інформації або її запізнення спричиняли плутанину, гальмували розвиток руху, він чим далі, тим більше дискредитував себе.

У цей час М. Василько виступив співзасновником Української національної ради в Львові і Західноукраїнської Народної Республіки, її зовнішньополітичної служби, яка розпочала свою міжнародну діяльність відкриттям посольств в Відні, Берліні, Празі, Будапешті, налагоджуючи там насамперед торговельні та поштово-телеграфні зв'язки. Лише після цих заходів австрійський уряд визнав легітимним і представника молодої республіки, першого її дипломатичного представника — М. Василька. Закордонні місії Західно-Української Республіки готували ґрунт для встановлення дипломатичних відносин в Ватикані, Белграді, Римі. Згодом було організовано політичні представництва в США, Канаді й Бразилії. Посольства й місії вели також значну інформаційну та пропагандистську діяльність. Протягом шести місяців до травня 1919 р. М. Василько захищав інтереси ЗУНР поза її межами. За час перебування послом ЗУНР в Відні український дипломат доклав багато зусиль, щоб переконати дипломатичні представництва, зокрема Америки, Великобританії, Італії, Чехії та інших країн, в необхідності надання дієвої допомоги Українській республіці в її боротьбі за незалежність.

Помітним внеском в історію незалежної України доби Визвольних змагань залишиться його неофіційна, непомітна на перший погляд, проте надзвичайно важлива роль в роботі української де-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

легатії на переговорах в Бресті. Значною мірою завдяки йому (а він виконав роль останньої краплі, яка і переважила на користь української сторони), перший зовнішньополітичний акт України успішно відбувся. Саме він зумів переконати свого товариша по Терезіанській академії, голову делегації Австро-Угорщини, міністра закордонних справ, графа О. Черніна в тому, що, незважаючи на напружену ситуацію в Україні, більшовицьке повстання в Києві, Українська Центральна Рада та її виконавчі органи, уряд функціонують, здійснюють управління державою. Останнім аргументом, який вирішив долю переговорів стала стрічка телеграфних розмов між Києвом і Брестом від 6 лютого 1918 р., продемонстрована Васильком Чернінм. Вона переконливо засвідчила, що український уряд утримує владу в своїх руках [30].

Результатом переговорів між УНР та Четвертим союзом стала мирна угода, підписана 9 лютого 1918 р. Вона майже повністю відповідала варіантові українського проекту, запропонованого делегацією УНР. Договір склався з десяти статей та таємного протоколу про утворення українського коронного краю в межах Австро-Угорщини. На відміну від мирної угоди таємний протокол датовано днем раніше, 8 лютого. Крім мирного договору, між сторонами за період з 9 по 12 лютого було укладено чотири окремі угоди: Українсько-Німецький договір, Українсько-Болгарський додатковий договір, Українсько-Турецький додатковий договір та Українсько-Австро-Угорський додатковий договір.

У здійсненому — безперечна заслуга і М. Василька. Сучасники усвідомлювали непересічну значущість події. «Дозвольте і мені широко привітати Вас і в Вашій особі в цей день, нашу Україну», — першим з української делегації, тремтячим, зворушливим голосом звернувся тоді до члена української делегації Олександра Севрюка М. Василько. «У тебе яснє, зорянє ніч, — пише О. Сердюк, — верталися ми до нашої хати з першими грамотами нашої держави» [31].

Та, на жаль, талант дипломата, витончений і доведений до досконалості професіоналізм М. Василька тривалий час не був затребуваним керівництвом Української держави. Ситуація змінилася лише з приходом до влади Директорії УНР. 9 травня 1919 р. Василько рішенням Директорії призначений послом до Швейцарії. Відповідно до його фахового рівня, авторитету в міжнародному дипломатичному середовищі та серед колег по цеху в УНР, М. Василькові було надано ранг міністра [32, С. 127]. І хоча Швейцарія не визнала УНР, завдяки таланту М. Василька українська місія в країні

користувалася всіма дипломатичними пільгами. Влада прагнула зав'язати з Україною стосунки, маючи насамперед на меті широкий спектр розвитку торгівлі. Василько робив все можливе і неможливе, щоб діяльність дипломатичних партнерів здійснювалася в унісон.

Віднині дипломат-міністр отримав в тій чи іншій формі, — «перед усім телеграфування та листування» можливість спілкування із головою держави Симоном Петлюрою. Між ними зав'язується активний діалог, в ході якого обговорювалися важливі дипломатичні кроки УНР завершального етапу Української революції. Зокрема, в другій половині 1919 р., коли, усвідомивши безперспективність сподівань на підтримку та визнання української незалежності й опинившись в стані війни на два фронти (проти Червоної та білої Добровольчої армій), С. Петлюра та уряд Директорії УНР спрямували свої зусилля на пошук нових союзників. Ще від початку 1919 р. в політичних колах УНР плекалася ідея зближення з Польшею та Румунією. Спільно з ними Директорія сподівалася залучити країни Антанти та США до її боротьби проти більшовизму, отримати від них дипломатичну та військову допомогу. Активним поборником цієї концепції виступав і М. Василько. З цією метою в червні 1919 р. відбулася його зустріч із представником дипломатичного корпусу США в Відні, а згодом — численний ряд переговорів. Переконаючи американців в необхідності надати допомогу УНР, він наголошував на відсутності в Україні прагнення до зближення з Німеччиною, що інкримінувалося українському уряду американською стороною. Про інтенсивність переговорів М. Василька свідчать звіти американських дипломатів, що рясніли його прізвищем, в яких він називався навіть ледь не «лідером українського національного руху» [33].

Чітко визначилася його позиція й в питанні активізації дипломатичного діалогу, спрямованого на зближення міждержавних позицій між Україною, Польшею та Румунією. Він стояв на тому, що заради великого можливі поступки, певні жертви, в тому числі й територіальні. З цього приводу 6 листопада 1919 р. він, зокрема, писав раднику Української Національної Ради Костянтинів Левицькому: «Як відомо, жодна держава в початках своєї самостійності не розпоряджала своєю територією: то ж чому мають власне українці, які з бідою існували в давній Австрії... ставити жадання збудувати зараз державу, яка обіймала б всі її етнографічні території. Через це доходжу до

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

точки погляду, що українці примушені все те віддавати, що зараз перепиняє дорогу їти рука в руку з румунами й поляками, які мають ті самі устремління, що й українці, перешкодити в утворенні давньої Росії» [32, С. 123–124].

Голову місії УНР в Румунії К. Мапієвича М. Василько інформувє: «Я роблю, що можу, щоб піддержати наші зносини з Румунією... Бачу старання тут польського посольства, щоб увійти в зносини зі мною» [32, С. 124]. В цій ситуації 27 листопада він виклав конкретний план дій уряду Головному Отаману, Василько пропонував запросити на українську територію війська Румунії та Польщі, встановити на ній демаркаційну лінію та під їх захистом готуватися до весняних воєнних дій, попередньо відпустивши на зиму по домівках особовий склад війська УНР, згодитися на всі вимоги союзників, щоб запобігти фінансовим втратам, перевести кошти УНР з Берліну до Румунії [32, С. 129]. «Я хочу суверенної України, і перед цєю метою всі спеціальні інтереси (Галичина, Буковина, Бессарабія) відступають назад» [32, С. 131].

Слід відзначити, що українські дипломати працювали в складних умовах, яких можна було б назвати цілу низку. Ми зазначимо лише одну: брак регулярного зв'язку з Міністерством закордонних справ і урядом України, її керівництвом, навіть між поодинокими посольствами, що доводило інколи до неприємних курйозів, які потребували делікатного виходу з них. Наприклад, в той час коли М. Василько докладав неймовірних зусиль, щоб зав'язати відносини з румунами, колишній посол в Румунії Юрій Масенко виступив в українській пресі в Відні проти неї [34].

Хід подальших подій продемонстрував схожість підходів до вирішення проблеми захисту УНР з боку С. Петлюри, уряду та дипломата найвишого рівня М. Василька. Гідно поціновуючи його аналітичні здібності, гнучкість в виході з кризових ситуацій, уряд Директорії УНР в листопаді обговорює питання про призначення послом до Німеччини М. Василька, дипломата який рішуче виступив проти німецького вторгнення в Україну в квітні 1918 р., засуджував повалення Української Центральної Ради, безглузде насильство німецьких військ, виявлене щодо населення українських територій, відіграв видатну роль під час Брестських переговорів, за яким в 1918–1919 рр. міцно закріпилася репутація «антигермана». Однак політичні реалії, інтереси УНР були вище особистих емоцій.

З початком 1920 р. настав останній в житті М. Василька пері-

ол — берлінський. Він збігся з кінцевими зусиллями УНР проти-діяти комуністичній навалі на теренах України, з розгортанням діяльності Державного Центру УНР в екзилі, зміною концепції діяльності політичного керівництва Української Народної Республіки на міжнародній арені. Акцент в ній віднині переносився на проведення заходів, які б привели до визнання де-юре державами УНР, надання їй вагомої всебічної підтримки, як могутньому чиннику антибільшовицької боротьби, військовій силі, здатній в час X завдати рішучого удару по радянському режиму в Україні. Документи свідчать, що в цей час М. Василько став тією єдиною інстанцією венерівської дипломатії, яка в одній особі (майже) зосередила в своїх руках всю зовнішньополітичну службу, про надзвичайно інтенсивну діяльність метра української дипломатії в столиці Німеччини, про той обшир міжнародних проблем, до вирішення яких він через місії УНР мав причетність в тих країнах світу, де діяли українські представництва. Гідна подиву насиченість його діяльності візитами, зустрічами, контактами з представниками дипломатичних служб різних країн, державними й політичними діячами. Він, в тій чи іншій мірі, долучався (хоча й інколи на рівні письмових рекомендацій або аналізу ситуації і свого її позитивного для України вирішення чи виходу з неї) до розробки меморандумів, звернень, угод, проектів розвитку міждержавних стосунків.

Агонія Української революції мобілізувала його працездатність. Основні зусилля в цей час М. Василько спрямував на забезпечення визнання УНР західними державами та отримання від них всебічної — моральної, військової та фінансової — допомоги. Василько аналізував кожну ситуацію в світі, яка мала відношення до України, прагнув через власні контакти з дипломатичними службами зрушити її на користь України або ж запобігти укладенню договорів, які б зашкодили національно-визвольному рухові. Повною мірою це стосується як Ризької (1920), так і Геневської (1922) конференцій.

Рамки даної статті не дозволяють здійснити всебічний огляд дипломатичної діяльності М. Василька, вона вимагає більш досконалого, глибокого вивчення, узагальнення та аналізу.

Поразка Української революції поставила дипломатичну службу УНР в скрутні моральні й фінансові обставини. Документи свідчать про матеріальні труднощі, яких зазнавали всі українські місії за кордоном. М. Василько всіляко прагнув, навіть за рахунок власних коштів, пом'якшити їх. Він з рідкісною гідністю виконув-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

вав покладені на нього Урядом повноваження в найскрутніших умовах еміграційного життя нести відповідальність за утримання дипломатичних представництв України за її кордонами. Відповідно, він змушений був реагувати й на численні клопотання про матеріальну допомогу, із якими зверталися до нього громадські організації, діячі науки, освіти, культури, державні службовці. Нікому не відмовляв, кожному в міру можливостей надавав допомогу. Цим беззастережливо користувалися співвітчизники, кількість яких неухильно зростала. Фінансову допомогу, з проханням про яку звернувся Л. Дорошенко, М. Василько надав, зокрема Спілші об'єднаних громадських і добродійних організацій в Німеччині (2 тис. марок польських), Комітету Музею-архіву визволення України (25 тис. марок польських), видавництву міністра ісповідань І. Огієнка «Українська Автокефальна Церква» (100 тис. марок польських) [35, арк. 165-166, 227]. Серед тих, хто отримав від посла допомогу: В. Винниченко, Є. Чикаленко та багато інших [35, арк. 247, 227].

Разом з тим, міністр неухильно здійснював коригування міжнародної діяльності Державного Центру, активно включився в процес збалансування, «настроювання» двосторонніх переговорів та відносин, здійснював прогнози, застерігав, протидіяв хибним крокам української дипломатії. Саме він заздалегідь спрогнозував зраду «союзників» і той національний сором, який впаде на плечі ДЦ УНР в екзилі в зв'язку з відсутністю глибокого аналізу та перспектив вступу УНР до Ліги Націй, передбачив ті непоправні наслідки, які впадуть на республіканський уряд в майбутньому.

Мало хто знає, що вибір подальшого, після Тарнова, місця перебування Головного Отамана Симона Петлюри — Францію визначив за кілька місяців до кончини знову ж таки М. Василько.

Політичні обставини з кожним роком ускладнювалися, склалися не на користь Державного Центру УНР в екзилі. В 1923 р. його діяльність перейшла в нову фазу, активність центру знизилася, реальна участь в міжнародних процесах звужилася. Справа моральної й матеріальної підтримки вигнанців з України поглинала М. Василька все більше. Він, поруч із цим, з професійною зацікавленістю через пресу, листування, «живі контакти» продовжував стежити за розвитком міждержавних відносин в світі, насамперед в Європі, проте вже не мав можливості вплинути на них. Події в Україні глибоким болем відбивалися в його душі. Різка зміна ситуації, перехід від напруженого ритму життя до

«спокою», постійні переживанням за долю Батьківщини та нервова напруга наклали відбиток на стан здоров'я корифея української політики й дипломатії. Життєві сили покидали його. 2 серпня 1924 р. М. Василько помер під час перебування в санаторії курортного містечка Райхенгаля. Причиною смерті стала важка форма астми, посилена невиліковною тугою за Батьківщиною, далеко від якої він і був похований.

І нині прах великого українця лежить в берлінській землі. М. Василька шанують і знають в багатьох країнах світу. Його ім'я посіло почесне місце в дипломатичних історичних нарисах, підручниках багатьох країн Європи. Ми ж, насамкінець, звернемося лише до однієї оцінки особистості великого громадянина, даної в рік його смерті не союзниками, земляками, а в некролозі, який побачив світ в німецькій газеті «*Czer nowitzer Allgemeine Zeitung*» 8 серпня 1924 р.: «Він був світовою людиною з такими ж високими манерами...» [2].

Життя Миколи Василька було подібне до балادي, в якій від початку життєвого шляху до переходу в іншу субстанцію оповідалося про перемоги і поразки, злети й падіння. Діяння такої людини слід гідно поцінувати сучасним і майбутнім поколінням. Це слугуватиме гарантом пам'яті про тих, хто розбудовує нині вільну, незалежну Україну, постанню якої присвятили життя мільйони українців, серед яких на почесному місці й ім'я Патріота, Дипломата, Парламентаря, Людини — Миколи Миколайовича Василька.

1. Стрельський Г. В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.). Біографічний довідник. — К., 2000. — 48 с.

2. Nikolai Wassilko // «*Czer nowitzer Allgemeine Zeitung*». — 1924. — № 5857. — 8.08.

3. Буковина: її минуле і сучасне. — Париж–Філадельфія–Детройт. — 1956.

4. Керницький М. Микола Василько: дві дати з його політичного життя // Буковина — мій рідний край. — III історико-краєзнавча конференція молодих дослідників студентів та науковців. Мат-ли. Чернівці, 17 травня, 1998 р.

5. Лобжанський О. Початок політичної кар'єри М. Василька // Питання історії України. Зб. наук. ст. — Т. 4. — Чернівці, 2000. — С. 298–306.

6. Посол на сойм краевый и русский боярин Николай Васи-

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

лько // Селянин. — 1898. — 1 вересня.

7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). — Ф. 4456. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 315.

8. Подражания достойный случай // Православная Буковина. — 1894. — 1 грудня.

9. Православная Буковина. — 1895. — 15 березня; 1897. — 1 лютого.

10. Там само. — 1895. — 13 лютого.

11. Там само. — 1895. — 1 жовтня.

12. Буковинские ведомости. — 1897. — 16 марта.

13. Державний архів Чернівецької області (далі ДАЧО). — Ф. 3. — Оп. 1. — Спр. 7110.

14. Православна Буковина. — 1897. — 15 жовтня.

15. Вибори до сейму // Руска Рада. — 1898. — 4 вересня.

16. Православна Буковина. — 1899. — 15 січня.

17. ДАЧО. — Ф. 3. — Оп. 3. — Спр. 4. — Арк. 1–3.

18. Відділ рукописних фондів та текстології інституту Української літератури ім. Т. Шевченка НАН України. — Ф. 59. — Спр. 2097. — Арк. 1.

19. Левицький К. Українські політики: Сильветки наших давніх послів і політичних діячів. — Львів. 1936. — С. 130.

20. Даниленко В. М., Добржанський О. В. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. — Київ—Чернівці. 1996.

21. До Руского народу на Буковині // Руска Рада. — 1904. — 8 червня.

22. Енциклопедія українознавства: У 2 т. — Т. 1. — Львів. 1993. — С. 216.

23. Ювілей посла Николая Василька // Буковина. — 1908. — 12 вересня.

24. Смаль-Стоцький С. Моя сповідь // Діло. — 1913. — 27 лютого.

25. Украинская жизнь. — 1913. — № 3.

26. Петлюра С. З життя Австрійської України — українські послі в вiденському парламенті // Україна. — 1907. — Т. IV. — С. 13–14.

27. ЦДАВО України. — Ф. 4456. — Оп. 1. — Спр. 5.

28. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях в 1918—1923 роках. — Філадельфія. 1956. — С. 22—23.

29. Литвин М. Р., Науменко К. Є. Історія ЗУНР. — Львів. 1995.

30. Коваль В. До історії української дипломатії: делегація УНР на Брестській мирній конференції. Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — К., 1999. — Т. 4. — С. 219.

31. Сердюк О. Підписання берестейського договору // Календар Червоної Калини. — 1939. — С. 61.

32. Онацький Євген. Під омофором барона М. Василька // Український історик. — 1980. — Ч. 1–14 (65–68).

33. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). — Київ, 1996. — С. 89–90.

34. Верига В. Визвольні змагання в Україні в 1914–1923 рр.: У 2-х т. — Т 2. — Львів, 1998. — С. 243.

35. ЦДАВО України. — Ф. 4456. — Оп. 1. — Спр. 2.

Т. М. Лобода

ПЕРЕРВАНИЙ ПОЛІТ. АБО СПРОБА РЕКОНСТРУКЦІЇ ЖИТТЄВОГО ТА ТВОРЧОГО ШЛЯХУ ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО

«Висока худа постать. — видно, що хвора людина. Ласкаве, але трохи захмарене обличчя, з невеличкою підстриженою бородою, з рівним носом, з лобом, що насувався, звисав над очима: очі глибоко заховалися. Офіцерська одіж якось не личила цій постаті, цьому обличчю... (проте) в будь-якому товаристві людина весела і жвава вельми». — згадував Борис Грінченко Гл. С. ХХХІІІ і таким залишився в пам'яті знайомих та довзів талановитий український письменник, публіцист, фольклорист, перекладач, мовознавець, громадсько-культурний діяч, військовик Трохим Абрамович (Авраамійович) Зіньківський.

Народився Трохим Абрамович 23.07(04.08) 1861 р. в Лісівській слобідці Бердянська (тепер Запорізької обл.) в робітничій сім'ї. Батько працював поленно (певний час хліборобив, потім працював конопатником на морі). Рід Зіньківських походив з Полтавщини, з Зіньківського повіту. У родині Аврама та Ульяни Зіньківських, окрім Трохима, було ще троє хлопців (Михайло, Григорій, Кирило) і троє дівчат (Євдокія, Ганна, Марія). Марія померла немовлям, а Кирило — в 9 років Гл. С. VIII: 21.

З раннього дитинства хлопець виявляв допитливість, вступав до знань та навчання. Тому читати вивчився в письменної тітки ще до школи. В січні 1872 р. пішов до парафіяльної школи, де провчився півтора роки, а згодом — три роки в